

Paauglių poreikių konfliktai kaip aktuali dorinė problema

Gražina Čiuladienė

Edukologijos doktorantė
Vilniaus universiteto Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, Vilnius
Tel. 266 76 25

Straipsnyje aptariamas vienas iš ryškiausių paauglystės bruožų – konfliktiškumas. Psichologijos, sociologijos ir edukacijos literatūroje keliama mintis, kad viena iš esminių konfliktų priežasčių – nepatenkinami poreikiai. Straipsnyje siekiama atskleisti, kokių poreikių frustracija dažniausiai tampa paauglių konfliktų su bendraklasiais, mokytojais ir tėvais kilimo priežastimi. Kartu nagrinėjama, kokios vyrauja paauglių poreikių konfliktų apraiškos: agresyvios, regresyvios ar egresyvios.

Pagrindiniai žodžiai: konfliktai, poreikiai, frustracija, agresija, egresija, regresija.

Įvadas

Šių laikų visuomenė socialinių santykių požiūriu apibūdintina kaip probleminė, konfliktiška. Remiantis Pasaulio sveikatos organizacijos nustatytais rodikliais, apibūdinančiais sparčiai plintančias pavojingas nusikalstamumo formas (savižudybes, nužudymus, psichologinį, fizinį smurtą ir kt.), konstatuotina anorminė Lietuvos visuomenės būklė. Visuomenėje esama socialinės situacijos krizė neigiamai veikia ir mokyklos bendruomenę. Kaip rodo duomenys, klasėje apytiksliai vienas moksleivis turi didelių elgesio problemų, du mokiniai – rimtų lankomumo problemų (J. Buzaitytė-Kašalynienė, 2005). Ugdymo praktikoje ryški ir konstrukcinės sąveikos įgyvendinimo problema – mokyklose naudojama ir moralinė, ir intelektualinė prievarta: nepaisoma objektyvumo, individualumo, kuriama baimės atmosfera, žeminamai

demonstruojamas pranašumas (O. Tijūnėlienė, 1999; E. Martišauskienė, 1999). Taip pat atkreipiamas dėmesys į prastėjančius mokinių tarpusavyo, mokinių ir mokytojų santykius, dažnai peraugančius į konfliktus (J. Lakis, 1996; G. Navaitis, 2001).

Psichologijos, sociologijos ir pedagogikos literatūroje pažymima, kad vienas iš esminių konfliktiškumo šaltinių yra nepatenkinami poreikiai (A. Я. Анцупов, А. И. Шипилов, 2002; Н. В. Гришина, 2003; G. Gailienė, L. Bulotaitė, N. Sturlienė, 2002; A. Suslavičius, 1998; H. Rylke, G. Klimowicz, 1992 ir kt.). Kai kurių tyrėjų nuomone (J. Edelman, M. B. Crain, 1997; Эгидес А., 2002, J. Gilligan, 2002), poreikiai – universali konfliktų kilimo priežastis. „Pačioje konflikto esmėje glūdi supratimo ir atlaidumo poreikiai. Visi nori būti mylimi, gerbiami, pripažinti. Kai pajunta, kad šie poreikiai nėra patenkinami, pyksta ir jaučiasi įžeisti. Ir, kai leidžia šiems

jausmams išsikeroti, visada suranda priežasčių konfliktui“ (J. Edelman, 1997, p. 36). Be to, neišspręsti poreikių konfliktai būna labai žalingi, nes dažniausiai virsta jėgos konfliktais (A. В. Дмитриев, 2001).

Poreikių konfliktams nemažai dėmesio skiriama filosofijos, sociologijos, psichologijos, teisės literatūroje – apibrėžiami nesutariančių šalių (socialinių sluoksnių, grupių, valstybių, tautinių bendrijų ir pan.) skirtingi interesai, iškoma jų suderinimo galimybių. Tačiau edukologinėje Lietuvos literatūroje apie poreikių konfliktus mažai rašoma. Galima teigti, kad dėmesys mokykliniams konfliktams kol kas reiškiasi tik epizodinėmis iniciatyvomis: vykdomais projektais, konfliktų sprendimo tema rengiamais seminarais, leidžiamomis rekomendacijomis. Kokie konfliktai vyrauja mokyklose, kokios jų kilimo priežastys, kaip jie dažniausiai reiškiasi, kokios taikomos konfliktų sprendimo strategijos – mažai tyrinėta (J. Lakis ir kt. 1996; A. Palujanskienė, J. Uzdila, 2004; V. Targamadžė, 2006).

Atsižvelgus į tai, tyrimo **objektu** pasirinkti vyresniųjų paauglių (VII–IX klasių mokinių) konfliktai su klasės draugais, mokytojais ir tėvais. **Straipsnio tikslai:** 1) atskleisti paauglių poreikių konfliktų raiškos tendencijas, 2) išryškinti paauglių poreikių frustracijų stabilumo laipsnį. Tyrimo **metodai:** mokslinės literatūros apie konfliktus analizė ir vertinimas, paauglių požiūrio į poreikių frustracijų stabilumą ir konfliktiško elgesio aprašai, statistinė duomenų analizė (absoliučių ir procentinių dažnių, vidurkių skaičiavimas, chi kvadratas). Tyrimo duomenys apdoroti naudojant SPSS programinės įrangos 11 versiją.

Tiriamųjų imtis parinkta atsitiktinės atrankos principu. Buvo ištirti 586 įvairių Lietuvos mokyklų VII–IX klasių mokiniai. Pagal amžių tiriamieji pasiskirstė taip: 184 (31,4 proc.) sep-

tintokai, 232 (39,6 proc.) aštuntokai ir 170 (29,0 proc.) devintokų. Tarp tiriamųjų buvo 279 (47,6 proc.) vaikinai ir 307 (52,4 proc.) merginos. Pagal mokyklų lokalizaciją tiriamųjų pasiskirstymas buvo toks: 283 (48,2 proc.) – miesto mokyklų mokiniai, 140 (23,9 proc.) – rajono, 163 (27,9 proc.) – kaimo vietovių mokyklas lankantys mokiniai. Tyrimas vykdytas 2004 metų spalio–gruodžio mėnesiais.

Paauglių poreikių konfliktų tyrimo teorinis pagrindimas

Dėl poreikio, kaip konflikto kilimo priežasties, pažymėtina, kad konfliktas kaip susidūrimas gali būti lemiamas tiek poreikių priešingumo / nesuderinamumo, tiek poreikių pažeidimo ir ignoravimo (A. Suslavičius, 1999). Taigi poreikių konfliktų genezės šaltiniu laikytina poreikių frustracija, t. y. susidūrimas su kliūtimi tenkinant poreikį.

Kaip nurodo poreikių tyrėjas K. Obuchowski (1965), esama nemažai skirtingų poreikių sampratų, išskirtų remiantis nevienodais kriterijais: 1) poreikiai kaip karų priežastis (J. Pieter klasifikacija), 2) poreikiai kaip prosocialaus funkcionavimo sąlyga (W. T. Thomas), 3) poreikiai kaip asmens išgyvenamos įtampos indikatoriai (H. A. Murray), 4) poreikiai kaip žmogaus sėkmingos adaptacijos sąlyga (K. Obuchowski), 5) poreikiai kaip savirealizacijos sąlyga (A. Maslow) ir kt. Žmogaus raidos stadijos – dar vienas kriterijus, leidžiantis diferencijuoti poreikius pagal jų aktualumą tam tikram raidos periodui (E. Erikson, J. Piaget). Todėl, apibrėžiant paaugliams būdingus poreikius, daugiausia remtasi paauglių tyrinėtojų (A. Gučas, 1990; G. Navaitis, 2001; A. Petulytė, 2003; A. Vaičiulienė, 2004; R. Želvy, 1994 ir kt.) analizėmis. Tai leido sudaryti paauglių poreikių konfliktų diagnostinį modelį,

1 lentelė. Diagnostinis paauglių poreikių konfliktų modelis

Poreikis	Poreikio patenkinimo sąlygos	Poreikių frustracija – galima konfliktų kilimo priežastis	
		Vidinės konfliktų kilimo priežastys	Išorinės konfliktų kilimo priežastys
			Tėvai Mokytojai Klasės draugai
Suaugumo – siekia savarankiškumo (nori turėti pasirinkimo laisvę)	• Skatinamas paauglio savarankiškumas (leidžiama pasirinkti draugus, laisvalaikio formą)	• nepasitiki savimi (jaučiasi nieko vertas, nerimauja dėl galimų klaidų); • nepasitiki kitais (abejoja kitų geranoriškumu savo atžvilgiu)	• nepasitiki paaugliu (nediskutuoja ieškodami bendro sprendimo, baugina sunkumais, netiki paauglio savarankiškos veiklos sėkme); • varžo savarankiškumą (nurodinėja su kuo draugauti, kada mokytis, kaip leisti laisvalaikį ir pan.)
Afilijacijos – siekia supratimo, emocinės paramos	• Paauglys suprantamas, palaikomas	• nenuoširdus (stengiasi įtikti siekdamas savanaudiškų tikslų); • stokoja empatijos (nesupranta, neužjaučia arba neatjaučia); • nepaiso kitų norų, siekių ar svajonių	• nepaiso paauglio norų, siekių ar svajonių; • stokoja empatijos (nesupranta, neužjaučia arba neatjaučia)
Pripažinimo – siekia teigiamo vertinimo	• Vertinamas kaip asmenybė	• kritiškai kitus vertina (nemato teigiamų savybių, pastangų, kritikuoja)	• kritiškai vertina paauglį (nemato jo teigiamų savybių, pastangų, kritikuoja jį patį, o ne blogą elgesį, neigiamai vertina)
Saugumo – nenori patirti smurto (psichologinio, fizinio)	• Apsaugomas nuo fizinio ir psichologinio smurto grėsmės	• linkęs į smurtą (pernelyg agresyvus)	• šiurkščiai elgiasi su paaugliu (barasi, pravardžiuoja, priekabiauja, priekaištauja, baudžia fizinėmis bausmėmis ir pan.)

apimantį suaugumo, afilijacijos, pripažinimo ir saugumo poreikius (1 lentelė).

Paaugliui būdingas *suaugumo* (emancipacijos) poreikis siejamas su jo savarankiškumo, nepriklausomumo siekiais. Paauglys nori, kad kiti pripažintų jo teisę laisvai reikšti savo pažiūras kiekvienu gyvenimo ar elgesio klausimu, rinktis draugus, leisti su jais laiką ir t. t. Poreikiui patenkinti būtina pagarba paauglio nuomonei, pasitikėjimas juo. Ir, atvirkščiai, nepasitikint paaugliu, nediskutuojant su juo ieškant bendro sprendimo, nurodinėjant ir reikalaujant besąlygiško paklusnumo, jo suaugumo poreikis frustruojamas. *Afilijacijos* (emocinio kontakto) poreikis siejamas su paauglio siekiu turėti artimų draugų (ypač tarp bendraamžių), rūpintis kitais ir iš jų sulaukti to paties. Norint atskleisti paauglių afilijacijos poreikio frustracijos ypatumus, tirta, ar dažnai klasės

draugai, mokytojai ir tėvai nepaiso paauglio norų, siekių, svajonių, nesupranta jo jausmų, neužjaučia ir neatjaučia jų. Siekis būti savo vertę, o kartu ir siekis, kad tą vertingumą kiti pripažintų, siejamas su paauglio *pripažinimo poreikiu*. Pripažinimo poreikiui patenkinti reikia kitų teigiamo įvertinimo, reikšmingumo pripažinimo. Ir, atvirkščiai, pripažinimo poreikis frustruojamas, kai atmetama, nepripažįstama, kai nepastebimos pastangos, nematomos teigiamos savybės. *Saugumo poreikio* siekis – nebūti kitų žeminamam, niekinamam. Taigi poreikio patenkinimas siejamas su būsena, kai paauglys iš aplinkinių nejaučia grėsmės nei fiziniam, nei psichologiniam savo saugumui. Tiriant domėtasi, ar paaugliai dažnai mokykloje ir namuose patiria šiurkštų elgesį – būna pravardžiuojami, jiems grasinama, prie jų priekabiuojama, jie baudžiami ir pan.

Tačiau *poreikių konfliktas* ne tik susidūrimas su kliūtimi tenkinant poreikius, bet ir tam tikras elgesys. Atsižvelgus į tikslą, kreipiantį konfliktuojančius rinktis kovą (siekiama įskaudinti oponentą), vengimą (siekiama pasitraukti iš konfliktinės situacijos, nepatenkinus nei savo, nei kitos pusės interesų) ar prisitaikymą (užslopinami savo interesai tenkinant oponento interesus), išskirtas agresyvus, egresyvus ir regresyvus elgesys. Agresyvų, egresyvų ir regresyvų elgesį, reiškiamą konflikto metu, tikslinga vadinti *konfliktišku*. Viena vertus, todėl, kad konfliktas jį lemia, kita vertus, todėl, jog toks elgesys, užuot sprendęs problemą, komplikuoja susidūrimą, lemia oponentų atitolimą ar net susipriešinimą.

Apibrėžiant konfliktišką *agresyvų elgesį*, remtasi agresijos teorijomis (M. Peisert, 2004; K. Pospiszyl, 1970; Zb. Skorny, 1968; R. Žukauskienė, 1998 ir kt.). Remiantis jomis agresija gali būti verbalinė ir fizinė, ji gali būti skirta tiesiai subjektui (tiesioginė), netiesiogiai jam (oponentui priklausantiems arba nepriklausantiems daiktams), kitiems asmenims (perkeltinė), savu (autoagresija).

Sudarant konfliktiško agresyvaus elgesio aprašą, daugiausia remtasi Zb. Skorny (1968) agresyvaus elgesio klasifikacija. Ja remiantis, skiriami trys agresijos tipai: puolamoji, kenkiamoji, žeminamoji. Tiriant fizinę puolamąją agresiją, jos raiškos rodikliais laikyta *jėgos panaudojimas*, verbalinę puolamąją – *grasinimai*, *atstūmimas*, verbalinę kenkiamąją – *nesakymas tiesos*, verbalinę žeminamąją – *pašiepimas*. Domėtasi ir netiesioginės fizinės puolamosios (*specialiai šiukšlina, neleidžia kalbėti, piešia užgaulius piešinius*), fizinės kenkiamosios (*gadina pašnekovo koki daiktą*), verbalinės puolamosios (*pagrasina pašnekovui negirdint*), kenkiamosios (*įskundžia*) ir žeminamosios (*pašiepia pašnekovą jam negirdint*) ir autoagresi-

jos (*tyčia susižeidžia, pagalvoja apie savo mirtį*) raiška paaugliui konfliktuojant su klasės draugais, mokytojais, tėvais.

Apibrėžiant konfliktišką egresyvų elgesį, remtasi egresijos teorija (P. Dereškevičius, 1976; D. Gailienė, L. Bulotaitė, R. Sturlienė, 1996; L. Jovaiša, 1975). Ja remiantis, egresyvus elgesys apibrėžtinai kaip pasitraukimas iš nemalonios padėties vengiant bręstančio konflikto. Galimas emocinis ir fizinis pasitraukimas (R. Lekavičienė, 2001): atsitraukiant nuo konflikto emociškai – *tylima*, užuot gynusis ar atakavus, atsitraukiant fiziškai – *vengiama kontakto*.

Dar vienas išskirtas konfliktiško elgesio tipas – regresyvus elgesys – neatsiejamas nuo regresijos (L. Jovaiša, 1999). Regresija reiškiasi žmogaus siekimas priversti kitus išspręsti jo problemas. Taigi, kai konfliktinėmis situacijomis nesistengiama apginti savo interesų, nesistengiama suprasti oponento pozicijos, siekiama susilaukti aplinkinių dėmesio, sprendžiant konfliktą „žengiama atgal“, t. y. regresuojama. Tirtas toks regresyvus paauglių elgesys: savo nuomonės negynimas, oponento argumentų nesiklausymas, verkimas konflikto metu.

Paauglių poreikių konfliktų raiškos tyrimo rezultatai

Norint atskleisti, ar dažnai bendraujant su klasės draugais, mokytojais ir tėvais frustruojami paauglių suaugumo, afiliacijos, pripažinimo ir saugumo poreikiai, taikytas frustracijos pasireiškimo dažnumo kriterijus. Klausta, ar dažnai (labai dažnai, dažnai, kartais, labai retai, niekada) paaugliui kliudoma tenkinti minimus poreikius. Konfliktiško elgesio požymių pasireiškimo stabilumo (dažnumo) kriterijus taikytas tiriant paauglių konfliktiško elgesio raišką. Vertinta taip pat penkių rangų skale.

2 lentelė. Paauglių patiriamos poreikių frustracijos ir konfliktiško jų elgesio su klasės draugais sąsajos

Poreikių frustracija		Suaugumo		Afiliacijos		Pripažinimo	Saugumo		
		Klasės draugai nepasitiki	Klasės draugai varžo	Klasės draugai nesupranta	Neužjaučia	Neigiamai vertina	Klasės draugai elgiasi užgauliai		
Konfliktiško elgesio požymiai		χ^2 $p <$	χ^2 $p <$	χ^2 $p <$	χ^2 $p <$	χ^2 $p <$	χ^2 $p <$		
REG-RESIJA	negina nuomonės	55,3 0,0001	37,3 0,05	38,1 0,05	–	59,6 0,0001	41,6 0,05		
	nesiklauso	52,3 0,001	–	–	50,5 0,01	43,0 0,05	46,5 0,01		
	pravirksta	46,8 0,01	48,5 0,01	54,9 0,001	39,1 0,05	–	40,4 0,05		
EGRESIJA	emocinė	39,2 0,05	–	50,9 0,01	48,7 0,01	38,3 0,05	–		
	fizinė	66,3 0,0001	72,0 0,0001	50,2 0,01	51,3 0,001	64,1 0,0001	50,1 0,01		
AGRESIJA	Verbalinė	tiesioginė	puola	81,1 0,001	–	–	–	62,2 0,05 0,001	79,5 0,001
			kenkia	47,7 0,01	37,5 0,05	39,8 0,05	–	45,4 0,01	–
			žemina	–	46,5 0,01	39,9 0,05	–	–	38,5 0,05
		netiesioginė	puola	39,0 0,05	–	–	–	55,3 0,0001	–
			kenkia	50,0 0,01	48,6 0,01	42,3 0,05	50,2 0,01	42,1 0,05	50,0 0,01
			žemina	–	–	–	–	–	–
	Fizinė	netiesioginė	puola	48,7 0,01	–	–	–	42,1 0,05	45,3 0,01
			kenkia	41,2 0,05	–	–	–	–	39,5 0,05
		tiesioginė	puola	199,5 0,05	–	–	–	–	–
Auto-agresija	tyčia susižeidžia	45,8 0,01	–	–	–	–	37,6 0,05		
	pagalvoja apie mirtį	57,2 0,0001	–	41,0 0,05	–	–	–		

Siekiant išsiaiškinti, ar suaugumo, afiliacijos, pripažinimo ir saugumo poreikių frustracija sukelia paauglių konfliktišką (agresyvų, egresyvų, regresyvų) elgesį, taikytas chi kvadrato kriterijus. Gauti duomenys leidžia pamatyti, ar klasės draugų, mokytojų, tėvų elgesys gali sukelti paauglių agresyvų, egresyvų ir regresyvų elgesį.

1. Paauglių poreikių konfliktai su klasės draugais. Taikant chi kvadrato kriterijų nustatyta, kad yra statistiškai patikimas klasės drau-

gų elgesio, trukdančio patenkinti paauglių poreikius, ir paauglių konfliktiško elgesio ryšys (2 lentelė).

Remiantis tyrimo duomenimis, egresyvus konfliktiškas elgesys laikytinas tipiškiausia paauglių išorinių poreikių konfliktų raiškos forma: bemaž visų poreikių frustracijos su juo susijusios stipriais ryšiais. Būdingiausia taip reaguoti į suaugumo poreikio frustraciją. Matyti, kad paaugliai labiau linkę vengti fizinio kontakto su bendraklasiais, nepaisančiu jo suaugu-

3 lentelė. Paauglių patiriamos poreikių frustracijos ir konfliktiško jų elgesio su mokytojais sąsajos

Konfliktiško elgesio požymiai		Poreikių frustracija		Suaugumo		Afiliacijos		Pripažinimo	Saugumo
		Mokytojai nepasitiki	Mokytojai varžo	Mokytojai nesupranta	Neužjaučia	Neigiamai vertina	Mokytojai elgiasi užgauliai		
		χ^2 $p <$	χ^2 $p <$	χ^2 $p <$	χ^2 $p <$	χ^2 $p <$	χ^2 $p <$		
REGRESIJA	negina nuomonės	–	–	38,7 0,05	–	–	–	–	
	nesiklauso	43,8 0,05	–	–	41,5 0,05	77,4 0,0001	43,1 0,05		
	pravirksta	–	–	–	–	48,0 0,01	38,9 0,05		
EGRESIJA	emocinė	49,9 0,01	–	39,0 0,05	–	51,6 0,001	59,3 0,0001		
	fizinė	61,7 0,0001	62,3 0,0001	48,4 0,01	42,1 0,05	47,6 0,01	90,0 0,0001		
AGRESIJA	Verbalinė	netiesioginė	puola	–	–	–	71,4 0,01	92,3 0,0001	
			kenkia	38,9 0,05	–	60,8 0,0001	–	43,3 0,05	59,2 0,0001
			žemina	–	–	–	–	–	66,7 0,0001
		tiesioginė	puola	38,5 0,05	–	–	–	54,3 0,001	69,1 0,0001
			kenkia	38,9 0,05	–	–	–	39,6 0,05	41,9 0,05
			žemina	37,8 0,05	–	–	–	–	40,8 0,05
	Fizinė	tiesioginė	puola	–	–	–	–	69,0 0,0001	
			netiesioginė	puola	–	–	–	88,5 0,01	139,0 0,0001
		kenkia	37,7 0,05	–	–	–	–	54,9 0,001	
Autoagresija	tyčia susižeidžia	57,3 0,0001	56,7 0,0001	–	–	49,5 0,01	50,2 0,01		
	pagalvoja apie mirtį	54,4 0,001	38,9 0,05	50,3 0,01	–	46,6 0,01	42,7 0,05		

mo poreikio. *Regresija* – antra reikšminga reakcija į poreikių frustraciją. Jai daugiausiai įtakos gali turėti pripažinimo poreikio frustracija. Nepalankiai bendraklasių vertinami paaugliai nėra linkę ginti savo nuomonės.

Su paauglių *autoagresija* glaudžiai susijusi tik suaugumo poreikio frustracija. Agresija, kylanti dėl suaugumo frustracijos, paauglio visų pirma nukreipiama į save, tarsi kaltinant save. Kita vertus, esant poreikių konfliktams dominuoja ne veiksmas, o mintys. *Verbalinė agresija* paauglių poreikių konfliktų metu dažniau

pasireiškia *netiesiogiai*, būna *kenkiamojo* pobūdžio. Suaugumo ir saugumo frustracija glaudžiausiai susijusi su tiesiogiai reiškiamą, o pripažinimo poreikio frustracija – su netiesiogiai reiškiamą *puolamąją* verbaline agresija. Visai nenustatyta poreikių frustracijos ir netiesioginės verbalinės žeminamosios agresijos sąsajų.

Paauglių *fizinė agresija* glaudžiausiai susijusi su jų suaugumo poreikio frustracija. Įdomu, kad fizinės agresijos ir afiliacijos poreikio frustracijos sąsajų visai nenustatyta. Matyt, paaugliai su nesuprantančiais ir neatjaučiančiais

bendraklasiais nėra linkę bendrauti, taigi ir konfliktuoti. Taip pat rasta, kad glaudžiausia yra afiliacijos poreikio frustracijos ir regresyvaus elgesio sąsaja. Apibūdinus fizinės agresijos raišką poreikių konfliktų metu, aišku, jog dominuoja jos tiesioginė raiška (kaip ir vertybinių konfliktų atveju).

Suaugumo poreikio frustracija su konfliktišku paauglių elgesiu susijusi glaudžiausiai. Be to, klasės draugų nepasitikėjimas gali turėti daugiau įtakos negu varžymas, kuris nesusijęs nei su fizine agresija, nei su autoagresija. Po suaugumo poreikio išsiskiria pripažinimo poreikio frustracijos įtaka. Afiliacijos ir saugumo poreikio išorinė frustracija ir konfliktiškas paauglių elgesys susiję silpniausiai.

2. Paauglių poreikių konfliktai su mokytojais. Remiantis tyrimo duomenimis, į mokytojų elgesį, frustruojantį paauglių suaugumo, afiliacijos, pripažinimo ir saugumo poreikius, reaguojama kiek kitaip negu į klasės draugų (3 lentelė).

Analizuojant paauglių konfliktiško elgesio su mokytojais ir poreikių frustracijos sąsajas, matyti, kad poreikių konfliktai nepasireiškia tiesiogine fizine agresija, išskyrus saugumo poreikio frustracijos atvejus. Atskleista, kad būdingiausia jų raiška – netiesioginė fizinė puolamoji agresija (tyčinis šiukšlinimas, trukdymas, užgaulių piešinių piešimas).

Verta atkreipti dėmesį į tai, kad mokytojų elgesys, trukdantis paaugliams patenkinti suaugumo ir pripažinimo poreikį, dažniau sukelia netiesioginį konfliktišką paauglių elgesį. Vadinasi, yra tikimybė, kad mokytojas gali ir nepastebėti ar neatsižvelgti į paauglio išgyvenamą frustraciją, tad ir nebandyti keisti susiklosčiusios padėties.

Poreikių konfliktai su mokytojais labiausiai susiję su saugumo poreikio frustracija (užgauliu mokytojo elgesiu). Paauglių konfliktiškas el-

gesys glaudžiai susijęs ir su pripažinimo poreikio frustracija. Neigiami mokytojo vertinimai, kaip rodo tyrimo duomenys, glaudžiai susiję su regresyviu elgesiu – nesiklausymu mokytojo. Taigi mokinyms linksta negirdėti mokytojo tarsi siekdamas išvengti sau nemalonus kritikos. Vėlgi pažymėtina, kad vidinės frustracijos įtaka gali būti stipresnė negu išorinės.

Suaugumo poreikio frustracijos ir konfliktiško paauglių elgesio nustatytas silpnesnis ryšys. Nustatyta, kad mokytojo, kuris paauglius varžo, jais nepasitiki, konflikto metu siekiama vengti. Be to, iš mokytojo patiriamas varžymas ir nepasitikėjimas yra glaudžiai susijęs ir su paauglių autoagresija: tiek mintimis apie mirtį, tiek veiksmais (susizalojimais). Silpniausiai konfliktiškas paauglių elgesys susijęs su afiliacijos poreikio frustracija. Glaudus nustatytas tik jos ir tiesioginės verbalinės kenkiamosios agresijos bei autoagresijos (pagalvoja apie mirtį) ryšys. Nerasta glaudžių paauglių konfliktiško elgesio ir mokytojų atjautos stokos sąsajų.

3. Paauglių poreikių konfliktai su tėvais. Pasirodo, kad dažniausiai konfliktai dėl poreikių nepatenkinimo kyla tarp paauglių ir tėvų (4 lentelė).

Santykių su klasės draugais atžvilgiu reikšmingiausias konfliktiškam paauglių elgesiui atrodo suaugumo poreikis, santykių su mokytojais – saugumo, santykių su tėvais – matyti itin glaudus konfliktiško elgesio ir visų poreikių frustracijos ryšys. Nerasta tik tėvų elgesio, trukdančio tenkinti suaugumo poreikį, ir tiesioginės fizinės agresijos sąsajų. Taip pat matyti, jog tėvų elgesys, kliudantis paaugliams patenkinti savo poreikius, nėra susijęs su vienu regresijos požymiu – su savo nuomonės negynimu. Taigi kuo dažniau tėvai nesupranta paauglių, jų neatjaučia, neigiamai vertina ir šurkščiai su jais elgiasi, tuo dažniau paaugliai, konfliktuodami su tėvais, gali pasielgti agresyviai, regresyviai ir egresyviai.

4 lentelė. Paauglių patiriamos poreikių frustracijos ir konfliktiško elgesio su tėvais sąsajos

Poreikių frustracija		Suaugumo		Afiliacijos		Pripažini- nimo	Saugumo		
		Tėvai nepasitiki	Tėvai varžo savaran- kiškumą	Tėvai nesupranta	Tėvai neužaučia	Tėvai neigiamai vertina	Tėvai elgiasi užgauliai		
		χ^2 <i>p</i> <	χ^2 <i>p</i> <	χ^2 <i>p</i> <	χ^2 <i>p</i> <	χ^2 <i>p</i> <	χ^2 <i>p</i> <		
REGRE- SIJA	neigina nuomonės	–	–	–	–	–	–		
	nesiklauso	57,8 0,0001	–	65,4 0,0001	45,0 0,01	69,9 0,0001	40,5 0,05		
	pravirksta	–	46,7 0,01	47,9 0,01	–	39,8 0,05	48,4 0,01		
EGRESIJA	emocinė	50,1 0,01	44,8 0,01	51,7 0,001	55,0 0,0001	52,2 0,001	39,6 0,05		
	fizinė	41,7 0,05	–	38,8 0,05	42,2 0,05	51,8 0,001	–		
AGRESIJA	Verbalinė	tiesioginė	puola	112,3 0,0001	94,2 0,0001	104,7 0,0001	96,9 0,0001	111,8 0,0001	108,7 0,0001
			kenkia	69,5 0,0001	54,5 0,001	49,5 0,01	42,7 0,05	76,1 0,0001	94,2 0,0001
			žemina	51,0 0,01	–	41,9 0,05	69,0 0,0001	54,3 0,001	61,1 0,0001
		netiesioginė	puola	40,9 0,05	44,3 0,01	–	39,0 0,05	51,5 0,001	48,5 0,01
			kenkia	–	–	45,6 0,01	64,9 0,0001	47,3 0,01	102,5 0,0001
			žemina	43,4 0,05	48,0 0,01	–	60,0 0,0001	75,5 0,0001	71,1 0,0001
	Fizinė	neie- sioginė	puola	41,8 0,05	–	–	41,8 0,05	78,7 0,0001	72,2 0,0001
			puola	114,2 0,0001	–	83,2 0,05	112,5 0,0001	121,6 0,0001	153,0 0,0001
		tiesio- gintė	kenkia	44,4 0,01	41,0 0,05	42,2 0,05	47,6 0,01	67,5 0,0001	103,5 0,0001
			tyčia susižeidžia	–	39,2 0,05	–	41,8 0,05	38,5 0,05	102,4 0,0001
		Auto- agresija	pagalvoja apie mirtį	56,4 0,0001	53,1 0,001	44,5 0,01	76,3 0,0001	71,7 0,0001	54,0 0,001

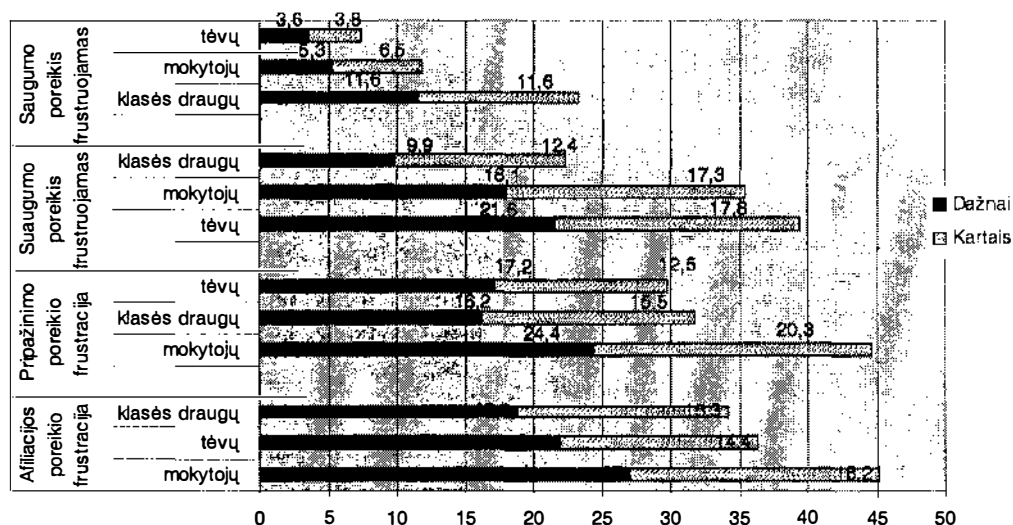
Paauglių poreikių frustracijų ypatumai

Atskleidus statistiškai reikšmingas poreikių frustracijos ir paauglių konfliktiškumo sąsajas, pasidomėta, ar dažnai paaugliams bendraujant su klasės draugais, mokytojais ir tėvais frustruojami jų suaugumo, afiliacijos, pripažinimo ir saugumo poreikiai. Pažymėtina, kad toliau pateikiamame paveiksle operuojama dviejų lygmenų

(dažnai ir kartais) duomenimis. Be to, sąvoka *dažnai* apibūdina duomenis, gautus susumavus labai stabilų ir stabilų frustracijos pasireiškimo lygmenis.

Įvertinus VII–IX klasių mokinių *suaugumo, afiliacijos, pripažinimo ir saugumo poreikių* frustracijos stabilumą, gauti tokie duomenys (pav.).

Matyti, kad dažniausiai nepatenkinamas paauglių *afiliacijos poreikis*: dažnai pasigenda mo-

Pav. Paauglių poreikių frustracijų stabilumas

kytojų supratimo ir emocinio palaikymo apie ketvirtadalį paauglių, tėvų ir klasės draugų – apie penktadalį. Patyrinėjus atskiras afiliacijos poreikio apraiškas, rasta, kad, paauglių nuomone, dažniau nepaisoma jų norų, siekių negu jausmų. Remiantis tyrimo duomenimis, kas trečias paauglys jaučiasi suaugusiojo dažnai nesuprantamas, kas penktas – bendraklasių. Kaip jau minėta, klasės draugams, mokytojams ir tėvams kiek geriau sekasi suprasti paauglio išgyvenimus. Tačiau dažniausiai paaugliai pasigenda mokytojų empatijos: ketvirtadalį paauglių pažymėjo, kad mokytojai jiems dažnai būna nejautrūs. Draugų nejautrumą dažnai patiria bemaž penktadalį paauglių. Dažniau kreipia dėmesį į sūnaus / dukters sėkmes ir nesėkmes tėvai. Vis dėlto bemaž aštuntadalį paauglių nepatiria taip reikalingos ir reikšmingos tėvų atjautos.

Kiek rečiau negu afiliacijos poreikis frustruojamas paauglių *pripažinimo poreikis*. Matyti, kad ir šis poreikis dažniausiai nepatenkinamas bendraujant su mokytojais. Net ketvirtadalį paauglių pažymėjo, kad mokytojai juos

dažnai neigiamai vertina, penktadalį nurodė, kad mokytojai su jais taip elgiasi kartais. Taigi tik šiek tiek daugiau negu pusė tiriamųjų pažymėjo, jog mokytojai beveik visada juos vertina teigiamai. Paauglių pripažinimo poreikis kiek rečiau frustruojamas santykiuose su klasės draugais ir tėvais: tėvai dažnai neigiamai vertina šeštadalį paauglių.

Palyginti su afiliacijos ir pripažinimo poreikių frustracijų stabilumu, *suaugumo poreikis* dar dažniau patenkinamas. Kartu matyti, kad *santykiai su draugais* yra palankiausi suaugumo poreikio raiškai. Viena vertus, dauguma paauglių (84,3 proc.) nesijaučia klasės draugų varžomi, daugelis (67,7 proc.) beveik niekada nepatiria klasės draugų nepasitikėjimo. Kita vertus, tarp asmenų, dažnai frustruojančių paauglių suaugumo poreikį, klasės draugai sudaro mažiausią nuošimtį: šiek tiek daugiau negu dešimtadalį (12,4 proc.) paauglių nuolat jaučia klasės draugų nepasitikėjimą, bemaž du kartus mažiau paauglių (7,3 proc.) patiria savarankiškumo varžymą.

Santykiai su mokytojais ir tėvais nėra tokie palankūs suaugumo poreikio raiškai. Atskleista, kad tėvai dažniau negu mokytojai tiki paauglių savarankiškos veiklos sėkme. Tėvų nepasitikėjimą dažnai patiria dešimtadalis, mokytojų – šeštadalis paauglių. Paauglių savarankiškumas, atvirkiš-čiai, dažniau varžomas tėvų. Tėvai dažnai nurodinėja trečdaliui VII–IX klasių mokinių, kartais – penktadaliui, mokytojai atitinkamai – penktadaliui ir septintadaliui paauglių.

Matyti, kad paaugliams patenkinti *saugumo poreikį* lengviausia bendraujant su suaugusiais. Ypač palankūs šiuo atžvilgiu yra santykiai su tėvais. Net absoliuti dauguma paauglių (90,6 proc.) pažymėjo beveik niekada nepatiriantys tėvų šiurkštaus elgesio. Vis dėlto nustatyta, kad 4 proc. VII–IX klasių mokinių patiria tėvų psichologinį ar fizinį smurtą. Pažymėtina, kad mokytojų šiurkštus elgesys dažnai ar kartais patiriamas didesnės dalies mokinių: bemaž dvigubai daugiau paauglių pažymėjo išgyveną saugumo poreikio konfliktus su mokytojais. Bet opiausia problema, kaip rodo tyrimo duomenys, paauglių tarpusavio santykiai. Bemaž devintadalis paauglių dažnai yra klasės draugų užgauliojami, tiek pat kartais patiria bendraklasių smurtą.

LITERATŪRA

Buzaitytė-Kašalynienė J. Socialinis palaikymas ir sėkmė mokykloje // Acta pedagogica Vilnensia, 2005, t. 14, p. 145–156.

Dreškevičius P. Paauglių egresija (pabėgimai) ir jos šalinimo būdai. Vilnius: PMTI, 1976.

Edelman J., Crain M. B. Derybų kelias: Kaip išvengti konfliktų ir juos spręsti darbe ir kasdieniniame gyvenime. Vilnius, 1997.

Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Psichologija. Vilnius: Tyto alba, 2002.

Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Aš myliu kiekvieną vaiką. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.

Gilligan J. Smurto prevencija. Vilnius: Eugrimas, 2002.

Išvados

Paauglių poreikių frustracija – reikšminga paauglių konfliktiško elgesio su klasės draugais, mokytojais ir tėvais priežastis. Paauglių ir bendraklasių poreikių konfliktams daugiausia įtakos gali turėti klasės draugų elgesys, kliudantis patenkinti suaugumo poreikį, konfliktams su mokytojais – mokytojų elgesys, frustruojantis paauglio saugumo poreikį, konfliktams su tėvais – tėvų elgesys, frustruojantis pripažinimo, saugumo poreikius.

Vis dėlto dažniausiai paauglių agresyvaus, egresyvaus ir regresyvaus elgesio raišką lemia tėvų elgesys, frustruojantis paauglių suaugumo, afiliacijos, pripažinimo ar saugumo poreikius. O susidūrimai su mokytojais daugiausia turi įtakos paauglių egresijai, autoagresijai ir verbalinei agresijai. Poreikių konfliktai su klasės draugais dažniausiai reiškiasi egresyviais veiksmais.

Dažniausiai namuose ir mokykloje frustruojamas paauglių afiliacijos poreikis, rečiau- siai – saugumo. Nesupranta, neužjaučia, neigiamai vertina paauglius dažniau mokytojai nei tėvai ir klasės draugai, varžo, nepasitiki paaugliais dažniausiai tėvai, o šiurkštus elgesys būdingiausias paauglių tarpusavio santykiams.

Gučas A. Vaiko ir paauglio psichologija. Kaunas: Šviesa, 1990.

Jovaiša L. Egresijos tyrimo metodologijos klausimu // Mokymo ir auklėjimo klausimai, 1975, t. VIII.

Jovaiša L. Profesinio konsultavimo psichologija. Vilnius: Agora, 1999.

Kvieskicnė G. Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius: VPU, 2003.

Lakis J., Ignatavičius S., Poklad T., Stancelis V., Tamošiūnas T. Mokyklos bendruomenė. Vilnius: Margi raštai, 1996.

Lekavičienė R. Konflikto psichologija // Bendravimo psichologija. Kaunas: Technologija, 2001.

Martišauskienė E. Vyresniųjų paauglių požiūris į gyvenimą mokykloje. Švietimo reforma ir pedagogų

rengimas: Ugdymo kaita ir ugdymo technologijos // VI mokslinės konferencijos pranešimai. Vilnius: VPU leidykla, 1999. P. 186–193.

Navaitis G. Psichologinė parama paaugliui. Vilnius: Krona, 2001.

Obuchowski O. Psychologia dążeń ludzkich. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1965.

Petrulytė A. Jaunesniojo paauglio socialinė raida. Vilnius: Presvika, 2003.

Peisert M. Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii. Wrocław: wydawnictwo uniwersytetu Wrocławskiego, 2004.

Pospiszyl K. Konflikty młodzieży z otoczeniem. Warszawa, 1970.

Rylke H., Klimowicz G. Szkoła dla ucznia. Jak uczyć życia z ludźmi. Warszawa: wydawnictwa szkolne i pedagogiczne, 1992.

Skorny Z. Psychologiczna analiza agresywnego zachowania. Warszawa, 1968.

Suslavičius A., Valickas G. Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 1999.

Suslavičius A. Socialinė psichologija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.

Tijūnėlienė O. Lygybės principas paauglių ir mokytojų bendravimo procese. Švietimo reforma ir mokytojų rengimas // VI tarptautinė mokslinė konferencija. Vilnius, 1999. P. 240–247.

Vaičiulienė A. Paauglio psichologija. Vilnius: Presvika, 2004.

Želvyš R. Paauglio psichikos vystymasis. Vilnius: Lietuvos mokytojų kvalifikacijos institutas, 1994.

Žukauskienė R. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų agresyvaus elgesio ypatumai. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 1998.

Аншупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология. Москва: Юнити, 2002.

Гришина Н. В. Психология конфликта. Санкт-Петербург, 2003.

Дмитриев А. В. Конфликтология. Москва: Гардарики, 2001.

Эгидес А. Лабиринты общения, или Как научиться ладить с людьми. Москва: Аст-Пресс книга, 2002.

Конфликтология. Хрестоматия / составитель Н. И. Леонов. Москва–Воронеж, 2002.

NEEDS' CONFLICTS OF TEENAGERS AS THE PROBLEM OF MORALITY

Gražina Čiuladienė

Summary

The article seeks 1) to bring out peculiarities of adolescents' conflicting action when their contradictors become classmates, teachers and parents, 2) to analyse the level of the frustration of teenagers' needs. The type of investigating adolescents' conflicts is determined by needs' conflict. It was defined in the article as conflict caused by classmates, teachers, parents behaviour, frustrating adolescents' needs: 1) need for feeling grown-up, 2) need for empathy, 3) need for appreciation, 4) need for safety. Three types of conflicting teenagers' behaviour is determined in the research: 1) aggressive treatment 2) egressive treatment 3) regressive treatment. The investigation was carried out with the 586 pupils aged from 12 to 16 years (7th–9th grades), learning in town, regional and country Lithuanian secondary schools.

The link between adolescents' conflicting action and frustration of adolescents' needs is established. According to data analysis, the classmates' behaviour, frustrating adolescents' needs, most of all conditions the teenagers egressive classmates' treatment.

Dissatisfaction with teachers' behaviour mostly influences adolescents' egressive, self-aggressive and verbal aggressive treatment. The greatest influence on the adolescents' conflicting action has the parents' behavior, frustrating adolescents' needs.

It has also been established that the teenagers' need for empathy as well as the need of appreciation is frustrated mostly by teachers. According to data analysis there are 27 percent of pupils who often feel frustrated lacking the empathy and about 24 percent of pupils who often feel frustrated lacking the appreciation interacting with teachers. The need for feeling grown-up is mostly dissatisfied interacting with parents: about 22 percent of pupils often feel frustrated lacking appreciation of their independent decisions. The need for safety is mostly frustrated by classmates: about 12 percent of pupils lack the feeling of safety interacting with classmates.

Key words: teenager, conflicting behavior, aggressive/ egressive/ regressive treatment, need frustration

Gauta 2006 10 09

Priimta 2006 11 10